

Barbara Wielgus

Wydział Archeologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza
ul. Uniwersytetu Poznańskiego 7, 61-614 Poznań
wielgus.barbara01@gmail.com

**Recenzja: Aleksandra Bystry, *Dzikie barwy. O naturalnym farbowaniu tkanin roślinami*,
Wydawnictwo Dzikie Barwy, Łódź 2019**

Pod koniec 2019 roku na polskim rynku wydawniczym pojawiła się książka Aleksandry Bystry *Dzikie barwy. O naturalnym farbowaniu tkanin roślinami*. Publikacja ma charakter popularnonaukowy, jednak może stać się pozycją obowiązkową podczas specjalistycznych badań archeologicznych.

Publikacja ta składa się z 248 stron formatu B5 i została wydana nakładem wydawnictwa popularnonaukowego Dzikie Barwy, jako odpowiedź na rosnące zainteresowanie pasjonatów farbowania naturalnego. W książce oprócz tekstu zamieszczono również duży zbiór fotografii. Stanowią one część dokumentacji dotychczasowych wyników farbowania i potwierdzają wiedzę praktyczną autorki, zawartą w poszczególnych rozdziałach.

Praca składa się z siedmiu rozdziałów, których układ i kolejność przypominają proces barwienia. Część teoretyczna, licząca około 100 stron, skupiona jest na opisie i wiedzy opartej na doświadczeniu autorki oraz literaturze przedmiotu. W jej ramach znalazło się sześć części poświęconych różnym aspektom barwienia. We *Wprowadzeniu* został przedstawiony krótki wstęp, historia działalności farbiarskiej autorki i wyjaśnienie zalet stosowania barwników roślinnych. Informacje te stanowią krótkie podsumowanie dotychczasowego stanu wiedzy i literatury oraz wskazują na brak aktualnych polskich źródeł naukowych poświęconych temu zagadnieniu. W następnym rozdziale autorka przybliżyła pojęcie „farbowanie”. A. Bystry omawia podstawy wiedzy, czyli cechy barwników naturalnych, przebieg procesu farbowania, listę czynników zmiennych, niezbędne sprzęty oraz zasady BHP. Autorka uwypukla zalety barwników naturalnych, które są nietoksyczne, zdrowe i bezpieczne dla środowiska, mają niepowtarzalną estetykę, są dosyć trwałe, powszechnie dostępne i odnawialne. Wyjaśniony zostaje także przebieg procesu farbowania. Rozdział ten jest istotny dla osób podejmujących próby farbowania naturalnego, ponieważ prezentuje szczegółowo większość czynników wpływających na barwy uzyskiwane w procesie farbowania. Informacje te pozwalają na refleksję, co należy uwzględnić i obserwować

w trakcie barwienia. Bardzo ważny jest także podrozdział o niezbędnych sprzętach oraz zasadach BHP, ponieważ pozwala on przygotować narzędzia oraz miejsce pracy, dostosować je do warunków bezpieczeństwa oraz informuje czytelnika (i jednocześnie potencjalnego twórcę) o możliwych niespodziewanych efektach działania i sposobach, jak należy im przeciwdziałać.

Trzeci rozdział poświęcony jest kwestii „czym farbujemy”, która skupia się na zaprezentowaniu surowców farbiarskich, przygotowaniu kąpieli barwiącej oraz najpowszechniejszym metodom farbowania. W tej części książki pojawiają się informacje, gdzie występują gatunki wykorzystywane do barwienia, jaki jest odpowiedni termin zbioru określonych części roślin oraz metody ich przechowywania. Istotne są również konkretne przykłady dotyczące zasad tworzenia kąpieli barwiącej, takie jak stosunek wagi surowca barwiarskiego do suchych włókien, sposób obróbki części roślin nasyconych barwnikiem przed ich użyciem oraz kwestie czasu i temperatury farbowania. Podrozdział poświęcony metodom farbowania prezentuje natomiast metody na zimno, ciepło oraz barwienie solarne. Poruszone są również kwestie wpływu odciedzania kąpieli wodnej na przebieg procesu farbowania oraz odpowiedzi na pytanie, jakie czynności należy wykonać po zakończeniu barwienia.

Następnie autorka skupia się na pytaniu „co farbujemy?” i omawia cechy włókien, ich rodzaje – naturalne, sztuczne i syntetyczne – oraz rozważa kwestię, jak efektywnie je farbować. W ramach tego zagadnienia pojawiają się również dane o włóknach celulozowych i białkowych oraz metody przygotowania włókien do barwienia. Rozdział rozpoczyna się od przedstawienia przez autorkę definicji włókien oraz ich podziału ze względu na źródła pozyskania i metodę przetworzenia. A. Bystry podkreśla również, że dużą rolę w procesie farbowania odgrywa zapoznanie się z cechami poszczególnych rodzajów włókien i szczegółowo omawia ich wady i zalety. W pracy szerzej przedstawione są najczęściej produkowane włókna celulozowe naturalne: bawełna, len, konopie, juta i szałwia oraz wymienione inne gatunki roślin, które wykorzystywane są rzadziej: pokrzywa, abaka, kokos, ramia, chmiel, aloes i kukurydza. Autorka zamieściła mniej danych dotyczących włókien celulozowych sztucznych, które są przetwarzane z surowców naturalnych z wykorzystaniem dodatkowych procesów chemicznych. Zaprezentowane zostało natomiast o wiele więcej informacji o włóknach białkowych: jasna definicja oraz wady i zalety. Wymienione zostały najczęściej spotykane surowce, czyli wełna, jedwab, soja oraz włókna kazeinowe. W dalszej części rozdziału pojawiają się także przemyślenia nad możliwościami barwienia włosów ludzkich. Ostatnim tematem związanym z włóknami jest kwestia przygotowania włókien do barwienia, która wyjaśnia problem oczyszczania i moczenia oraz sposobów postępowania podczas barwienia tkanin, motków i runa.

Rozdział *Zaprawy i bejce* to kolejny aspekt farbowania, który jest opisany w *Dzikich barwach*. Wątek ten rozpoczyna się informacjami na temat pojęcia i roli zapraw w farbowaniu. Następnie autorka skupia się na opisanu podstawowych zapraw barwiarskich, do których należą garbniki, ałun, octan glinu, siarczan żelaza, siarczan miedzi, octan miedzi, kamień winny i inne, rzadziej wykorzystywane związki metali. Kwestia bejcowania, czyli przygotowania włókien, obejmuje z kolei listę i opis zasto-

sowania tradycyjnych bejc dla włókien celulozowych oraz przepisy na bejce jedno- i dwuetapowe. Analogicznie zaprezentowane zostało zagadnienie stosowania bejcy dla włókien białkowych oraz przykłady substancji i ich proporcji względem wagi włókien. Przedostatnia metoda to zaprawianie symultaniczne i kąpiel rozwijana, które są stosowane dla każdego rodzaju włókien. Rozdział kończy podsumowanie w postaci refleksji i przepisów opracowanych przez A. Bystry w trakcie jej doświadczeń z farbowaniem, które nie były wcześniej praktykowane, czyli bejcowanie proteinami.

Ostatnią część teoretyczną książki stanowi rozstrzygnięcie problemu: „jak sprawić, aby kolor był trwały?” W jego ramach wyjaśniony zostaje temat trwałości kolorów na tkaninach farbowanych roślinami oraz praktyczne metody pozwalające na zwiększenie ich odporności na czynniki zewnętrzne: tuż po farbowaniu, sprawa światłoczułości i utleniania, pranie i pojawianie się plam. Kwestie te opatrzone są sprawdzonymi poradami, które umożliwiają zabezpieczenie pofarbowanej przędzy i tkanin.

Druga część książki to katalog roślin i przepisów barwierskich, któremu poświęconych jest pozostałe 200 stron publikacji. Są one uporządkowane alfabetycznie i opatrzone nie tylko nomenklaturą łacińską, ale również nazwą w języku angielskim. Zabieg ten umożliwia szybkie wyszukiwanie i porównywanie danych na temat sposobów farbowania zawartych w książce z publikacjami zagranicznymi. Każdy z nich jest opatrzony krótkim wstępem dotyczącym wyglądu rośliny, jej pochodzenia oraz opisem możliwych do uzyskania podczas farbowania kolorów. Następnie podane są receptury, w których autorka uwzględnia fragment wykorzystywanej do barwienia rośliny oraz temperaturę i czas kąpeli barwiącej, niezbędne zaprawy i bejce oraz pozostałe czynniki zewnętrzne wpływające na przebieg procesu, jakie zostały zaprezentowane w części teoretycznej książki. W przypadku, gdy możliwe jest wykorzystanie różnych części rośliny (np. liści lub kory), informacje te umieszczane są na osobnych stronach. Umożliwia to uniknięcie pomyłek podczas procesu barwienia. Na marginesie strony każdego przepisu znajduje się paleta możliwych do uzyskania odcieni oraz dodatkowe informacje dotyczące dostępności, czasu zbioru, formy surowca, proporcji względem wagi włókna i maksymalnej temperatury podczas kąpeli barwiącej. Katalog został też uzupełniony o umieszczoną na końcu legendę, która umożliwia szybkie i precyzyjne wyszukanie wybranej receptury ze względu na fragment rośliny, który umożliwia farbowanie.

Publikację zamyka bibliografia, która zajmuje jedynie dwie strony, ale obejmuje nie tylko pozycje dotyczące barwienia, ale również źródła historyczne i opracowania botaniczne. Autorka powołuje się zarówno na literaturę polską, jak i na najnowsze książki anglojęzyczne.

Dziki barwy. O naturalnym farbowaniu tkanin roślinami, mimo że mają charakter popularnonaukowy, mogą być bardzo przydatne w badaniach wielu nauk, w tym nauk o przeszłości lub kulturze. W badaniach archeologicznych publikacja ta może znacząco wpłynąć na rozpowszechnienie się eksperymentów naukowych związanych z kwestiami barwienia oraz pozwoli na nowo spojrzeć na dane dotyczące roślinności występującej w pradziejach.

Jedną z najbardziej widocznych zalet tej publikacji jest zrozumiały i wyważony sposób opisu, który pozwala na szybkie zrozumienie poszczególnych definicji i pro-

cesów związanych z barwieniem. Opisy są uniwersalne i, po uwzględnieniu warunków środowiskowych i poziomu technologicznego danego czasu, mogą być stosowane w badaniach archeologicznych dla różnych kultur, epok i obszarów.

Następną bardzo dobrze opracowaną kwestię stanowią definicje zaproponowane przez autorkę. Zostały one przygotowane na podstawie różnych kategorii źródeł naukowych i w kilku przypadkach wydają się precyzyjniejsze niż pojęcia dotychczas spotykane w literaturze archeologicznej. Przykładem takich definicji są pojęcia „włókien celulozowych” oraz „włókien białkowych”, które nie tylko jednoznacznie rozdzielają surowce roślinne i zwierzęce, ale też wskazują, jaki czynnik budowy włókien ma decydujący wpływ na przebieg farbowania.

Wieloletnie doświadczenie, które autorka podkreśla wielokrotnie, również stanowi duży atut prezentowanej publikacji. Efekty, mimo że pozbawione elementów statystycznych, są powtarzalne, a wnioski – podparte obserwacjami i dokumentacją. Dodatkowo w poszczególnych rozdziałach i podrozdziałach znajdują się liczne porady, które ułatwią pracę i umożliwią uniknięcie błędów. Archeolodzy zajmujący się kwestiami farbowania tkanin zyskują w ten sposób podstawy, które mogą wykorzystać do prowadzenia własnych, pogłębionych studiów nad tym aspektem działalności człowieka w przeszłości.

Warto również podkreślić możliwość wykorzystania omawianej publikacji do tworzenia wydarzeń o charakterze popularnonaukowym. Kwestie zdobnictwa tkanin metodami naturalnymi stale zyskują na popularności. Barwienie tkanin z wykorzystaniem ognia, przygotowanie kąpieli barwiącej w replikach naczyń ceramicznych oraz pokazanie ukrytych właściwości powszechnie występujących roślin może być równie efektowne, co pokazy metalurgii czy walk rekonstruktorów.

Niestety w rozdziale poświęconym włóknom pojawiają się błędy merytoryczne związane z najstarszymi znaleziskami i historią użytkowania niektórych naturalnych włókien celulozowych oraz włókien białkowych. Pomyłki te można tłumaczyć brakiem powszechnie dostępnych archeologicznych publikacji popularnonaukowych poświęconych pradziejom. W tej sytuacji autorzy spoza kręgu specjalistów korzystają z przestarzałych, ale wciąż obecnych w literaturze informacji o datowaniu i miejscu odkrycia najstarszych znalezisk bawełny, lnu, konopi czy wełny owczej. Błędy te stanowią mogą przyczynę do refleksji nad potrzebą i możliwościami popularyzacji wyników badań naukowych.

Podsumowując, dzieło Aleksandry Bystry jest lekturą, która mimo pierwotnie innej zakładanej przez autorkę funkcji, może być wykorzystana z powodzeniem w pracach nauk humanistycznych. Jest to najnowsza w polskiej literaturze baza wiedzy na temat roślin barwierskich oraz metod farbowania. Może ona uzupełnić lub zastąpić dotychczas przywoływaną publikację Weroniki Tuszyńskiej *Farbowanie barwnikami naturalnymi* z 1986 roku, która poświęcona była tylko farbowaniu wełny. Omawiana w niniejszej recenzji książka *Dzikie barwy. O naturalnym farbowaniu tkanin roślinnymi* pozwala na powrót do przemyśleń i badań naukowych poświęconych kwestii farbowania tkanin, która przypuszczalnie stanowiła ważny aspekt życia społeczności od pradziejów aż po czasy najnowsze.